

LIETUVOS PENSIJŲ SISTEMOS MODELIS IR PENSIJŲ GARANTIJŲ
PERSPEKTYVOS

Audrius Bitinas *

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo fakulteto Viešojo administravimo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 274 0634
Elektroninis paštas audriusb@mruni.lt*

Pateikta 2008 m. birželio 3 d., parengta spausdinti 2008 m. rugpjūčio 25 d.

Santrauka. Straipsnyje aptariamos Lietuvos pensijų sistemos modelio problemos ir jo tobulinimo perspektyvos. Straipsnio tema aktuali dėl to, kad atlikta Lietuvos pensijų sistemos perspektyvų analizė leidžia modeliuoti Lietuvos pensijų sistemą atsižvelgiant į Europos Sąjungos valstybių pensijų sistemas, taip pat prognozuoti tolesnes Lietuvos pensijų sistemos reformas.

Straipsnio tikslas – įvertinti Lietuvos pensijų sistemos modelio būklę ir perspektyvas, taip pat atlikti 2003 m. Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemos reformos pasekmių analizę.

Analizuojant Lietuvos pensijų sistemos modelį taikyti mokslinės literatūros ir teisės aktų analizės, istorinis ir lyginamosios analizės metodai.

Šio straipsnio teorinio tyrimo rezultatai, pateikiami apibendrinimai ir išvados gali būti panaudoti reformuojant Lietuvos pensijų sistemą ar kaip metodinė literatūra šia tema besidomintiems akademinės bendruomenės nariams.

Pagrindinės sąvokos: pensijų sistema, reforma, modelis, kaupiamoji sistema.

IVADAS

Probleminė situacija. Socialinės apsaugos sistemų renovavimas pirmiausia siekiant sustiprinti socialinę sritį yra neišvengiamas Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų valstybių, dėl visuomenės senėjimo, tradicinių šeimos struktūros pokyčių, technologinės pažangos, inovacijų ir globalizacijos. Pensijų sistemos nuolat reformuojamos ieškant geriausio modelio ir analizuojant kitų valstybių geriausią praktiką, tačiau tuo pat metu būtina identifikuoti ir socialinius, ekonominius bei kultūrinius reiškinius, kadangi pensijų sistemų ateitis priklauso ne tik nuo demografinių ar socialinių pokyčių, bet ir nuo ekonomikos augimo, politinių partijų sutarimo ir socialinių partierių bendradarbiavimo.

Lietuvos pensijų sistemos reformos ir pensijų sistemos modelio tobulinimas yra aktuali tema. Pagrindinis pensijų sistemos tikslas yra sukurti kiekvienam šios sistemos dalyviui stabilų ir pakankamą senatvės pajamų

šaltinį, todėl valstybinio socialinio draudimo garantijos negali būti mažinamos. Lietuvos mokslininkai kritiškai vertina valstybinio socialinio draudimo pensijų garantijų mažinimą. P. Gylys teigia, kad kai kurių Rytų Europos valstybių patirtis parodė, kad privatūs privalomieji kaupiamieji pensijų fondai buvo steigiami gerai neįsigilinus į reformų padarinius, o reformų rezultatai buvo blogesni už lauktuosius [34]. A. Guogio nuomone, taip Lietuvoje sprendžiant socialines problemas, socialinės Europos vizija nuo jos tolsta, o ne artėja [35]. Galima pritarti R. Lazutkos nuomonei, kad tikrasis 2003 m. Lietuvos kaupiamųjų pensijų reformos tikslas – valstybinė protekcija atskirai verslo rūšiai, o gyventojai veržiasi į privačius pensijų fondus genami socialinio nesaugumo ir nesuvokdami, kad taip nuo jo tik dar labiau tolsta [44].

1. LIETUVOS PENSIJŲ SISTEMOS MODELIS

Atkūrus nepriklausomybę Lietuvos pensijų sistema buvo konstruojama pagal Bismarko socialinės apsaugos tradicijos kontinentinės Europos pensijų sistemos modelį. Lietuvos valstybinio socialinio draudimo sistema yra

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo fakulteto Viešojo administravimo katedros lektorius, daktaras.

universalios ir apima beveik visus Lietuvos Respublikos gyventojus, o teisė gauti valstybinio socialinio draudimo išmokas siejama su asmens dalyvavimu socialinio draudimo sistemoje. Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje pastebimi tokie kontinentinės Europos pensijų sistemos modelio bruožai: išmokos priklauso nuo buvusio atlyginimo ir darbo stažo, socialinio draudimo fondas finansuojamas socialinio draudimo įmokomis, socialinės apsaugos sistema remiasi darbo rinka, mažiausias pajamas gaunantiems asmenims mokamos socialinės paramos išmokos ir kiti. Toks modelio pasirinkimas grindžiamas ne tik tarptautinių ekspertų patarimais ar socialinės teisės tradicijų įtaka, bet ir tuometinėmis ekonominėmis prielaidomis – poreikiu skatinti darbo rinką ir surinkti socialinio draudimo įmokas.

Lietuvos pensijų sistemą taip pat galima priskirti Rytų Europos pensijų sistemos modeliui, kadangi Lietuvos pensijų sistema pasižymi neproporcingu socialinio draudimo įmokų ir pensijų pakeičiamumo normos santykiu: socialinio draudimo įmokos didelės, pensijų pakeičiamumo norma – santykinai nedidelė (tai iš dalies lėmė tarybinio stažo bei tarybinių atlyginimų nuvertinimas). Lietuvos pensijų sistemos finansavimo šaltinis – socialinio draudimo įmokos, kurių dydis ir atskiri dydžiai kiekvienai socialinio draudimo rūšiai kasmet tvirtinami Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymu.

Pagrindinius Lietuvos pensijų sistemos organizavimo principus ir orientaciją į Bismarko socialinės apsaugos tradiciją pagrindė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas analizuodamas, ar valstybinį socialinį draudimą reglamentuojantys teisės aktai atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas. 2002 m. balandžio 23 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas, o valstybės pareiga pensinio aprūpinimo santykiuose yra užtikrinti teisinio reguliavimo stabilumą ir tikrumą, apsaugoti teisinių santykių subjekto teises ir gerbti teisėtus interesus ir lūkesčius [11].

2007 m. rugsėjo 26 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad asmens teisė į socialinę paramą ir socialinę apsaugą interpretuotina atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintus socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, konstitucinius asmenų lygiateisiškumo ir proporcingumo principus. Materialinių prielaidų mokėti senatvės pensiją sudarymą lemia tiek laikas, kurį asmuo pats moka arba už jį yra mokamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, tiek valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokų į valstybinio socialinio draudimo biudžetą bendras dydis, o socialinio draudimo įmokų mokėjimas suponuoja asmens teisę gauti atitinkamo dydžio senatvės pensiją. Šis dydis negali nepriklausyti nuo sumokėtų socialinio draudimo įmokų. Įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti teisinį reguliavimą, užtikrinantį lėšų, būtinų pensijoms ir socialinei paramai, kaupimą ir šių pensijų mokėjimą bei socialinės paramos teikimą [15].

Požiūrį į liberalų anglosaksų pensijų sistemos modelį Konstitucinis Teismas taip pat yra išsakęs 2002 m. lapkričio 25 d. nutarime: „pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga“. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarime užfiksuota nebe tokia liberali pozicija dėl individualios atsakomybės už gerovę ir pažymėta, kad „valstybė turi kurti tokią socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas. Solidarumo principas suponuoja tai, kad tam tikrų išpareigojimų vykdymo našta tam tikra apimtimi turi būti paskirstyta ir visuomenės nariams, tačiau tas paskirstymas turi būti konstituciškai pagrįstas, jis negali būti neproporcingas, negali paneigti valstybės socialinės orientacijos ir iš Konstitucijos kylančių išpareigojimų valstybei. Toks abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti“ [15].

Papildomų specialiųjų socialinių išmokų įvedimas reiškia, kad Lietuvos socialinės apsaugos sistema tapo panaši į Pietų Europos valstybių socialinės apsaugos sistemas, kadangi šios specialios socialinės išmokos yra klientelistinio modelio (kai atskiros socialinės grupės išsikovoją privilegijų) savybės, o Lietuvoje nematyti socialinių jėgų ir politinių partijų, kurios iš tikrųjų, o ne deklaratyviai norėtų kurti socialdemokratinį modelį [36]. Ši tendencija užfiksuota ne tik socialinės paramos srityje, bet ir socialinio draudimo sferoje: specialios nuostatos sportininkams (įmokų mokėjimo privilegijos), ūkininkams (įmokų nemoka), kūrybiniais darbuotojams (pagal autorines sutartis nemokamos įmokos, išskirta meno kūrėjų kategorija, kuriai taikomos specialios nuostatos), specialios nuostatos teisėjams, signatarams ir kita. Tačiau valstybinės valdžios institucijos ne visada palaiko privilegijų sistemos plėtrą. Lietuvos Respublikos Prezidentas, vetuodamas Seimo priimtą Valstybinio socialinio draudimo įstatymo pakeitimą dėl įmokų lengvatų jūrininkams, dekretu pažymėjo, kad valstybinio socialinio draudimo sistemoje, grindžiamoje solidarumo principu, negali būti nustatytos privilegijuotos sąlygos vienos profesijos asmenims, nes taip būtų pažeistas konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas ir tokiu reguliavimu taip pat būtų sukurtas ydingas precedentas ir kitų profesijų atstovams siekti sau išskirtinių teisių ar išlygų valstybinio socialinio draudimo srityje [9]. 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarime Konstitucinis Teismas taip pat atkreipė dėmesį, kad būtina paisyti konstitucinio visų asmenų lygybės principo, draudžiančio diskriminaciją bei privilegijas. Diskriminacija ar privilegijomis nelaikytinas diferencijuotas teisinis reguliavimas, taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčių asmenų grupėms, jeigu taip siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų ir toks teisinis reglamentavimas turi būti objektyviai pateisinamas [15].

2007 m. spalio 22 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad nustatant, kokiems asmenims skiriama ir mokama valstybinė pensija, valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius, privalu paisyti konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo bei proporcingumo principų; valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas neturi tapti privilegija [13].

Kitas Lietuvos pensijų sistemos skiriamasis bruožas – politinių sprendimų reikšmė didinant pensijas ir nustatant reformų sąlygas (taip pakenkiant pensijų sistemos finansiniam stabilumui), pavyzdžiui, pensijų rezervo fondas nebuvo įsteigtas dėl abejonių, kad šio rezervo pinigai politiniu sprendimu gali būti panaudojami ir kitiems tikslams. Dėl noro įtikti elektoratui gali nutikti, kai politinis lobizmas bus vykdomas socialinio draudimo sąskaita, taip bloginant socialinio draudimo finansavimą. Galima paminėti keletą tokių pasiūlymų: įteisinginti galimybę mokytojams, dirbusiems mokinių ugdymo darbą ne mažiau kaip 30 metų ir sulaukus 55 metų, išeiti į pensiją [24]; motinoms, pagimdžiusioms ir išauginusioms iki 16 metų 3 ir daugiau vaikų, pensinį amžių sutrumpinti 2 metais ir minėtoms moterims suteikti galimybę išeiti į pensiją 58 metų amžiaus [25]; valstybinių socialinio draudimo pensijų garantijų įstatymo projekte siūloma nustatyti vidutinių valstybinių socialinio draudimo pensijų augimo garantijas, jas susiejant su šalies vidutinio darbo užmokesčio augimu: vidutinė valstybinio socialinio draudimo pensija turint būtinają darbo stažą turi būti ne mažesnė kaip 60 procentų Lietuvos Respublikos statistikos departamento paskelbto praeito ketvirčio šalies vidutinio darbo užmokesčio (neto) dydžio [26]. Projektuojant pensijų sistemą daugiau dėmesio turi būti skiriama ekonominiams-matematiniams metodams nei politiniams sprendimams.

2. PENSIJŲ SISTEMOS REFORMŲ AKTUALUMAS

Pensijų sistemos reformų aktualumą lemia šalies demografinė ir ekonominė padėtis: remiantis Europos statistikos biuro duomenimis, išlaidos pensijoms finansuoti 2004 m. Lietuvoje sudarė 63,2 proc. Europos Sąjungos (ES) – 15 valstybių vidurkio (skaičiuojant nuo BVP). Prognozuojama, kad nuo 2004 iki 2050 m. vyresnio amžiaus žmonių Lietuvoje skaičius padidės nuo 15 iki 26,7 procentų. Tai reiškia, kad išlaidos pensijoms finansuoti išaugs dėl didesnio pensininkų skaičiaus ir turės būti didinamos valstybinio socialinio draudimo pensijos. Nuo 1995 iki 2006 m. vidutinės valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydis išaugo daugiau kaip tris kartus, tačiau jis yra mažesnis už minimalias Europos Sąjungos valstybių senbuvių pensijas. Reformuoti pensijų sistemas taip pat skatina Lietuvos narystė Europos Sąjungoje, kadangi Lietuva turi dalyvauti įgyvendinant Europos Sąjungos socialinę politiką.

2006 m. Lietuvos konvergencijos programoje konstatuota, kad šio šimtmečio trečiajame dešimtmetyje sparčiai gausės pensininkų, dėl mažo gimstamumo ir emigracijos sumažės dirbančių asmenų skaičius, tačiau

socialinės apsaugos sistemos finansavimas turi užtikrinti tvirtas socialines garantijas [21]. 2005 m. Lietuvos nacionaliniame pranešime dėl pakankamų ir stabilų pensijų strategijos pažymėta, kad vidutinė valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija (turint būtinają pensijų stažą) 2005 m. sudarė tik 45,8 proc. vidutinio grynojo darbo užmokesčio šalies ūkyje. 2003 m. kaupiamosios pensijų sistemos reformos išlaidos finansuojamos valstybinio socialinio draudimo fondo lėšomis, todėl pensijų pakeičiamumo normos dydžio problema išlieka aktuali [43].

2006 m. Europos Sąjungos Komisijos ataskaitoje dėl pakankamų ir stabilų pensijų akcentuojama, kad pagrindinės ES valstybių pensijų sistemų problemos yra visuomenės senėjimas ir būsimo gyvenimo trukmės ilgėjimas, todėl valstybėms reikia vis didesnių finansinių išteklių pensijų išmokoms [31]. Šioje Europos Komisijos ataskaitoje siūloma, kad valstybės turi skatinti asmenis likti aktyviems darbo rinkoje, nustatyti aiškų ryšį tarp sumokėtų įmokų ir gaunamų pensijų, modernizuoti pensijų sistemas atsižvelgiant į darbo rinkos pokyčius, užtikrinti minimalias pensijas, tobulinti pensijų sistemos valdymą. Svarbus veiksnys, lemiantis pensijų sistemos reformų veiksmingumą, yra tai, kad pensijų sistemos reformos turi būti vykdomos pagal parengtą ilgalaikę reformos strategiją, o privačių pensijų schemos neturi sumažinti valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos garantuojamų pensijų pakankamumo.

Europos statistikos biuras pažymi, kad jeigu vyriausybė negali garantuoti išmokų daugumai pensijų sistemos dalyvių, tokia pensijų sistema negali būti laikoma socialinės apsaugos sistemos dalimi, taip pat socialinės apsaugos sistemos dalimi negali būti laikomos ir kaupiamosios apibrėžtų įmokų pensijų schemos, už kurių valdymą yra atsakinga vyriausybė [32].

2003 m. Lietuvos kaupiamųjų pensijų sistemos reforma iš dalies sumažino valstybinių socialinio draudimo pensijų pakankamumo garantijas, todėl Lietuvos pensijų sistemos modelio analizė praktiniu požiūriu yra aktuali tema, užtikrinant valstybinio socialinio draudimo pensijų garantijas, pensijų pakankamumą ir pensijų sistemos finansinį stabilumą.

3. LIETUVOS PENSIJŲ SISTEMOS MODELIO PERSPEKTYVOS

3.1. Dėl 2003 m. pensijų sistemos reformos sumažėjo Valstybinio socialinio draudimo fondo (VSD) biudžeto pajamos. 2004 m. iš VSD biudžeto pervesta pensijų fondams 173,1 tūkst. Lt, 2008 m. numatoma pervesti 1052,6 tūkst. Lt. Iki 2008 m. pusė sumos VSD fondui buvo kompensuojama iš valstybės biudžeto. Tačiau Valstybinio socialinio draudimo biudžeto 2008 m. rodiklių patvirtinimo įstatyme numatyta, kad tik 7,6 proc. (t. y. 80 mln. Lt) bus kompensuojama iš valstybės biudžeto [8]. Tai reiškia, kad beveik visos kaupiamosios pensijų sistemos reformos išlaidos bus finansuojamos iš VSD fondo ir tokia dalimi sumažinta valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos aprėptis. P. Gylio nuomone, jei šiuos pinigus galima skirti privatiems fon-

dams, kodėl jų negalima skirti dabartiniams pensininkams, jų slaugai, sveikatos apsaugai, vaistams ir kt., juolab kad neaišku, kokia dalis tų pinigų iš tiesų atiteks būsimiems pensininkams [37]. Įvykdžius pensijų sistemos reformą VSD fondo biudžeto nepriklausomumas nuo valstybės biudžeto sumažėjo, kadangi valstybinio socialinio draudimo sistema tapo priklausoma ne tik nuo įmokų mokėtojų ir išmokų gavėjų santykio, bet ir nuo valstybės biudžeto bei padėties finansų rinkose [34].

Pasaulio banko prognozėmis, dėl prisijungimo prie naujosios pensijų kaupimo sistemos pačios pensijų sistemos pajamos gerokai sumažės [42]. Finansų ministerijos duomenimis, VSD fondo biudžeto trūkumas, atsiradęs dėl pensijų sistemos reformos, per 2004–2015 m. sudarys apie 6,9 mlrd. Lt. Jeigu pusė šios sumos bus finansuojama iš valstybės biudžeto (rezervinio fondo), šio fondo lėšų užteks iki 2011 metų [40]. Pažymėtina, kad pensijų sistemos reformos išlaidos, palyginti nedidelė pensijų pakeičiamumo norma ir neįsteigtas pensijų rezervo fondas leidžia daryti išvadą, kad įvykdyta pensijų sistemos reforma nepasieks tikslo sušvelninti galimų pensijų sistemos finansavimo problemų. Taip pat dėl pensijų sistemos reformos prognozuojamas pensijų pakeičiamumo dydis 2050 m. numatomas 48 proc., taigi toks pensijų pakeičiamumo dydis neleis Lietuvai priartėti prie ES valstybėse 2050 m. būsiančių pensijų pakeičiamumo dydžių [43].

Lėšų atitraukimas iš VSD fondo biudžeto bei tai, kad nėra pensijų sistemos rezervo fondo, reiškia, kad VSD fondo biudžetas gali pajusti reikšmingą finansavimo trūkumą.

3.2. 2003 m. pensijų sistemos reforma sumažino pensijų pakankamumo garantijas. Privalomojo kaupimo sistemos dalyviai mažiau moka socialiniam draudimui, todėl jų būsimos socialinio draudimo pensijos dalis, garantuojama valstybės, bus mažesnė.

Išmokas iš kaupiamųjų fondų veikia rinkos svyravimai, todėl vienodą pensinį kapitalą sukaupe asmenys, skirtingu laiku išėję į pensiją, gali gauti labai nevienodas pensijas. Pensijų fondo dalyviui išėjus į pensiją sumažės tik papildoma pensijos dalis – bazinės pensijos dydžiui tai neturės reikšmės. Papildoma pensijos dalis už dalyvavimą privačiame kaupime bus mažinama pagal kaupiamųjų įmokų ir įmokų socialinio draudimo papildomai pensijos daliai dydžiu santykį. Pavyzdžiui, atlikus Valstybės kontrolės auditą nustatyta, kad asmeniui, kaupiančiam pensijų fonde penkerius metus, VSDFV mokama papildomos pensijos dalis sumažės apie 18 proc., ilgesnį laikotarpį kaupiantiems asmenims papildomos pensijos dalis sumažės iki 52 proc. [40]. Vertybinių popierių komisijos vertinimu, dėl dabar galiojančių atskaitymų dydžio pensijų kaupime dalyvaujantis asmuo praranda vidutiniškai 23 proc. būsimos pensijų išmokos vertės [41]. Pasaulio banko duomenimis, taikant aukščiausius įstatymo nustatyto tarifo mokesčius išmokų dydis gali sumažėti 30 proc. [42].

R. Lazutkos nuomone, nė viena iš Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos šalių neprivatizuoja turimų socialinio draudimo ar valstybinių pensijų sistemų, nesitiki to-

kiomis reformomis padidinti pensijų ar sumažinti esamų pensijų sistemų išlaidų [39].

A. Guogio ir D. Bernoto vertinimu, pensijų sistemos reforma palankesnė daugiau uždirbantiems ir jaunesniems žmonėms, tuo tarpu mažiau uždirbantiems, vyresniems ir socialinėje atskirtyje atsidūrusiems žmonėms pensijų sistemos reforma neturėjo prasmės [30, p. 42].

P. Gylis teigia, kad privačios finansinės institucijos tikrai niekuo nerizikuoja, jos tikrai padengs sąnaudas ir gaus pelną, taip pat galimybę kelis dešimtmečius, kol ateis pensijų išmokėjimo metas, laisvai disponuoti individualiai kaupiančio pensijai žmogaus pinigais. Individas ir valstybė rizikuoja smarkiai, daugelis žmonių tos rizikos nesuvokia. Vadinasi, privačiam pensijų fondui bankrutavus arba jų investicijoms nenusisėkus, būsimasis pensininkas gali likti be nieko arba su simboline pinigų suma rankose [37].

3.3. Trumpesnis dalyvavimas pensijų fonduose ir finansinių rinkų svyravimai gali tiesiogiai lemti būsimos pensijos dydį. 2006 m. pensijas pensijų fonduose kaupė 8,7 proc. asmenų, vyresnių kaip 51 metų. 26,12 proc. asmenų, dalyvaujančių pensijų kaupime, per mėnesį uždirba iki 700 Lt, o 11,4 proc. asmenų, dalyvaujančių pensijų kaupime, per mėnesį uždirba iki 500 litų.

Tokia pensijų sistemos reforma, kai joje galima dalyvauti savanoriškai, neribojant dalyvių amžiaus, sukelia riziką, kad vyresnio amžiaus žmonėms, nusprendusiems dalyvauti pensijų kaupime, papildoma pensijų dalis tikėtina sumažės. Vertybinių popierių komisijos duomenimis, 2006 m. 57 proc. kaupiamųjų pensijų dalyvių buvo pasirinkę konservatyvią investavimo strategiją. Vertybinių popierių komisija teigia, „kad labai rimtai turėtų pasvarstyti apie pensijų kaupimą tie asmenys, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus liko mažiau negu 10–12 metų. Tokiais atvejais kaupti papildomą pensiją fonde patartina, jeigu gaunamos didelės pajamos (prieš mokesčių sumokėjimą 4 500 Lt ir daugiau) [40].

Teisės aktuose nenumatyta, kad sumažėjusią papildomos senatvės pensijos dalį kompensuos išmokos, gaunamos iš pensijų fondų. Todėl papildomas finansinis krūvis gali padidinti valstybės išlaidas mažas pajamas gaunančių asmenų socialinei paramai. Tuo tarpu papildomas savarankiškas pensijų kaupimas Lietuvoje auga, tačiau nepakankamai. 2006 m. pensijų fondų valdymo įmonės valdė 73,7 mln. Lt turto (2005 m. pabaigoje atitinkamai – 36,5 mln. Lt). 2006 m. trečiosios pakopos sistemoje dalyvavo 1,3 proc. dirbančių Lietuvos gyventojų (beveik 20 tūkst. asmenų), nors tai yra beveik 1,5 karto daugiau, palyginti su 2005 m.

2006 m. Pensijų kaupimo įstatymo pakeitimai, įtvirtinę nuostatą, kad priešpensinio amžiaus žmonės turės papildomai pasirašyti sutikimą dalyvauti rizikingiausiose pensijų fonduose, yra deklaratyvaus pobūdžio reikalavimas, neužtikrinantis pensijų pakankamumo reikalavimų. Priešpensinio amžiaus asmenims dalyvavimas kaupiamosiose sistemoje nėra naudingas, tačiau tokį asmenį papildomai įtikinėjant dalyvauti konservatyvia-

me fonde teorinė didesnės kaupiamosios pensijos galimybė dar labiau sumažėja.

3.4. Kaupiamąjose pensijų sistemoje pensijos dydžio negarantuoja nei valstybė, nei pensijų fondai. Teisės aktuose nustatyta galimybė steigti pensijų fondą, garantuojantį tam tikrą pensijų fondo pajamingumą, tačiau šiuo metu nė vienas iš Lietuvoje veikiančių pensijų fondų negarantuoja fiksuoto pajamingumo bei negarantuoja būsimos pensijos (anuiteto) dydžio.

Abejotina, ar pasirinkta kaupiamųjų pensijų sistema, finansuojama iš socialinio draudimo įmokų, padidins pensijų dydį. ES valstybės neprivatizuoja turimų socialinio draudimo ar valstybinių pensijų sistemų, nes nesitikima, kad tokiomis reformomis galima padidinti pensijas ar sumažinti esamų sistemų administravimo išlaidas [39]. Kaupiamųjų pensijų įvedimas, reiškiantis papildomą finansinę naštą socialinio draudimo sistemai, gali sumažinti būsimą pensijų dydį [34]. Tokias išvadas taip pat galima daryti įvertinus ES valstybių pensijų sistemų reformas. Kaupiamosios pensijų sistemos įvedimas susijęs su dalies lėšų atitraukimu iš dabartinės valstybinio socialinio draudimo sistemos, dėl to šias lėšas turės kompensuoti valstybė, kadangi įgytas dabartinių ir būsimųjų pensininkų teises privaloma išsaugoti. Pensijų sistemos reforma reiškia, kad pensijų finansavimo šaltinis lieka valstybinis, o dalies įmokų administravimas – privatus.

Galimi teisės aktų pakeitimai, susiję su tuo, kad pensijų fondai privalo garantuoti tam tikrą pensijų fondo pajamingumą vyresnio amžiaus asmenims arba numatyti prievolę vyresnio amžiaus asmenims pereiti į mažiau rizikingus pensijų fondus, negali būti svarstomi, nes tai pažeistų investicinių fondų veiklos ir asmens pasirinkimo laisvės principus.

2006 m. priimti Pensijų kaupimo įstatymo pakeitimai prieštarauja pensijų sistemos reformos tikslui – savanoriškai dalyvauti kaupiamąjose pensijų sistemoje ir padidinti pensiją. Likus keletui metų iki pensijos ir dalyvaujant konservatyviame fonde kaupiamoji pensijų dalis nebus didesnė už valstybinio socialinio draudimo pensijų dalį, kuri nuolat didėja. Be to, nepakanka asmenis informuoti apie riziką dalyvauti didesnės rizikos pensijų fonde – būtina įstatymiškai uždrausti likus 10 metų iki pensijos dalyvauti pensijų kaupime. Asmuo, kuriam iki pensinio amžiaus liko keletas metų ir kuris gauna dideles pajamas, gali savanoriškai pasirinkti antrosios arba trečiosios pakopos pensijų fondus.

3.5. Kaupiamųjų pensijų sistema nesuteikia minimalių pensijų garantijų. Nors minimalias pajamas gaunantys asmenys turi teisę dalyvauti kaupiamųjų pensijų sistemoje, tačiau dėl mažo įmokų dydžio sukauptas kapitalas bus nedidelis, o valstybės garantuojama pensija sumažės. 2003 m. įvedus kaupiamąsias pensijas, nukenčia dabartinė pensininkų karta, kadangi surinktų socialinio draudimo įmokų dalis yra perdedama pensijų fondams, o ne skiriama pensijoms didinti. Be to, išmokas iš kaupiamųjų fondų veikia rinkos svyravimai, todėl vienodą pensinį kapitalą sukaupe kaupiamosios pensijų sistemos dalyviai (ir atitinkamai mokėję vienodo dydžio valstybinio socialinio draudimo įmokas), skirtingu laiku

išėję į pensiją, gali gauti skirtingo dydžio pensiją. Tai nėra socialinio teisingumo elementas, kadangi valstybinio socialinio draudimo pensijos (esant vienodam draudimo stažui ir pensijų formulėje naudojamam asmens buvusiam atlyginimui) būtų vienodos.

Kaupiamoji pensijų sistema grindžiama ne kartų solidarumo principu, bet rinkos principais. Kaupiamoji sistema gali garantuoti žmogaus socialinę apsaugą senatvėje, bet ne socialinį teisingumą. Dėl to valstybinis pensijų fondų turto ir išipareigojimų struktūros reguliavimas turėtų būti nukreiptas į pensijų fondų valdymo efektyvumą ir pensijų fondų sistemos stabilumą, kuris darys įtaką visos šalies finansų sistemos stabilumui [38]. Be to, ES Komisija pateikė išvadą, kad mažas pajamas gaunantiems asmenims nėra finansiškai naudinga dalyvauti privačių pensijų schemose [31].

Dėl 2003 m. pensijų sistemos reformos problemiška didinti pensijų pakeičiamumo dydį. Pensijų sistemos reformos išlaidos visiškai turėtų būtų kompensuotos iš valstybės biudžeto, priešingu atveju, didinant socialinio draudimo pensijų pakeitimo normą, būtų sudaromos prielaidos dar didesniai socialinio draudimo pensijų biudžeto deficitui. Būtina didinti pensijų išmokoms skiriamą BVP dalį ir pagal šį rodiklį laipsniškai artėti prie ES valstybių narių vidutinio dydžio.

3.6. Didinti valstybinio socialinio draudimo svarbą. Pensijų kaupimo dalyviui nesuteiktos garantijos, kad sumažėjusią papildomos senatvės pensijos dalį kompensuos išmokos, gaunamos iš pensijų fondų, todėl asmuo, dalyvaudamas pirmosios pakopos antro lygmens pensijų draudime, nebūtinai gaus didesnę pensiją. Kaupiamosios pensijos dydžio negarantuoja nei valstybė, nei pensijų fondai. Pensijų fondų nesėkmingos veiklos atveju atitinkame fonde dalyvaujantiems asmenims kaupiamoji pensijos dalis sumažėtų. Be to, kaupiamųjų pensijų sistema neišsprendžia labai mažas pajamas uždirbančių pajamų pensinės apsaugos. Nors tokie asmenys ir turi teisę dalyvauti kaupiamųjų pensijų sistemoje, tačiau dėl mažo įmokų dydžio sukauptas kapitalas bus nedidelis, o valstybės garantuojama pensija sumažėja. Todėl remiantis ekonominiiais-matematiniais duomenimis būtina toliau didinti mažiausias pensijas, vengiant politinių procesų įtakos ir skatinti asmenis dalyvauti privačiuose pensijų fonduose.

Ūkininkai ir asmenys, dirbantys pagal autorines sutartis, neturi galimybės dalyvauti pirmosios pakopos lygmens pensijų kaupime, todėl būtina plėsti Lietuvos socialinio draudimo sistemos aprėptį. Socialinio draudimo aprėpties didinimas gali padėti užtikrinti pensijų sistemos finansinį stabilumą. Minimalaus ir būtinojo stažo socialinio draudimo pensijai gauti gali neturėti asmenys, dalį profesinės karjeros dirbę neformaliame sektoriuje, ilgai esantys bedarbiai ar ilgai sergantys, gyvenantys iš socialinių pašalpų ir užsienio valstybių neformaliame sektoriuje dirbę emigrantai bei grįžę į Lietuvą neturėdami socialinio draudimo ir pakankamo darbo stažo.

Pasirinktas pensijų kaupimo reformos modelis, kai yra neribojamas pensijų dalyvių amžius, gali lemti, kad asmenys, trumpesnę laiką kaupdami pensijas pensijų

funduose, gali susidurti su didesne finansinių rinkų svyravimų rizika, o tai gali tiesiogiai lemti būsimos pensijos dydį. Kaupiamoji pensijų sistemos reforma gali lemti tai, kad būsimos pensininkų socialinio draudimo pensijos dalis, garantuojama valstybės, bus mažesnė dėl to, kad privalomojo kaupimo sistemos dalyviai mažiau moka socialiniam draudimui. Esant tokiai padėčiai asmenims papildomai gali tekti mokėti socialinės paramos išmokas, t. y. sumažėjusios pensijos gali padidinti valstybės išlaidas mažas pajamas gaunančių asmenų kompensacijoms. Vyresnio amžiaus žmonės turi būti skatinami ne tik kuo ilgiau likti darbo rinkoje, bet taip pat mokesstinės lengvatos turi paskatinti vyresnio amžiaus asmenis dalyvauti savanoriškose pensijų schemose.

3.7. Panaikinti privilegijuotas valstybines senatvės pensijas. Šiuo metu valstybinių pensijų sistemą sudaro pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos (už nuopelnus valstybei), nukentėjusių asmenų pensijos, mokslininkų pensijos, karių ir pareigūnų pensijos, teisėjų ir signatarų ir kt. pensijos. Valstybinės pensijos gali būti pakeistos tam tikra papildomų išmokų už nuopelnus sistema, tačiau tai neturi būti pensijos rūšis. Valstybinių pensijų egzistavimas iškreipia socialinio draudimo principus, skatina socialinę nelygybę bei klientelizmą. Jau paskirtos valstybinės pensijos turi būti mokamos pagal asmens pasirinkimą – arba socialinio draudimo pensija, arba valstybinė pensija. Tokios nuostatos buvo įtvirtintos Pensijų sistemos reformos koncepcijoje, kurioje pateikti 1999 m. duomenys rodo, kad valstybinių pensijų bazę sumažinus iki 100 Lt būtų sutaupoma 63,6 tūkst. Lt per metus, o sumažinus iki 69 Lt – atitinkamai 113 574,5 tūkst. Lt. Lietuvos Respublikos 2005 m. gruodžio 12 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 1323 patvirtintoje Lietuvos konvergencijos 2005 metų programoje numatyta, kad išlaidos valstybinių pensijų sistemai didės – nuo 0,58 procento BVP 2004 m. iki 1,42 procento BVP 2050 m. [20].

3.8. Skatinti vyresnio amžiaus žmonių profesinį užimtumą. Kaip parodė ES valstybių pensijų sistemų reformų analizė, veiksmingiausia priemonė asmenis skatinti likti darbo rinkoje – numatyti galimybę gauti didesnę pensiją už kiekvienus papildomai dirbtus metus esant pensinio amžiaus. Tokiu atveju realus išėjimo į pensiją amžius gali būti didesnis. Vyresnio amžiaus žmonėms galėtų būti naudingos lanksčios darbo organizavimo formos (darbas ne visą dieną, lankstesnis pamainų organizavimas, terminuotas, namudinis, agentūrinis, nuotolinis darbas, savarankiškas užimtumas, paslaugos, sezoniniai darbai ir kt.). Tačiau tokios priemonės kol kas nėra pakankamai išplėtos, kadangi ne visą dieną dirbančių asmenų skaičius Lietuvoje 2005 m. buvo daugiau kaip 3 kartus mažesnis nei ES 15 vidurkis.

Taip pat būtina sukurti teisinės sąlygas ir finansines paskatas vyresnio amžiaus žmonėms siekti užimtumo, o darbdaviams juos įdarbinti ir išlaikyti darbe: mažinti asmenų dalyvavimo darbo rinkoje kliūtis, didinti vyresnio amžiaus žmonių verslumą, skatinti imtis verslo, sudaryti sąlygas gauti verslui plėtoti reikalingą informaciją, užtikrinti reikiamą profesinį mokymą, šalinti vyresnio amžiaus žmonių priešlaikinio išėjimo iš darbo rin-

kos priežastis, skatinti darbuotojus kuo ilgiau dirbti, skleisti informaciją apie užimtumo galimybes vyresnio amžiaus žmonėms, rengti ir skleisti informaciją, kuri padėtų kurti teigiamą visuomenės ir darbdavių nuomonę apie vyresnio amžiaus žmonių užimtumą, didinti socialinių partnerių vaidmenį skatinant darbdavius kuo ilgiau išlaikyti vyresnio amžiaus darbuotojus įmonėse, kurti ir įgyvendinti tęstinio profesinio mokymosi vyresnio amžiaus žmonėms programas, sudaryti vyresnio amžiaus žmonėms geresnes darbo sąlygas, gerinti sveikatos apsaugą ir saugumą darbo vietoje, pritaikyti darbo vietas ir sąlygas ir įteisinti specialius saugos ir sveikatos darbe reikalavimus vyresnio amžiaus žmonėms.

Siekiant sumažinti išankstinių pensijų išmokų gavėjų skaičių būtina sugriežtinti išankstinių pensijų sąlygas laipsniškai jas panaikinant. VSDFV duomenimis, išankstinių pensijų gavėjų skaičius didėja: 2004 m. paskirtos 2457 išankstinės pensijos, 2005 m. – 5685, 2006 m. – 8104 išankstinės pensijos.

3.9. Gerinti pensijų sistemos valdymą ir didinti pasitikėjimą pensijų sistema. Lietuvos narystė ES, taip pat Europos socialinės chartijos ratifikavimas (2001 m.) ne tik suteikė galimybę siekti spartesnės ekonomikos plėtros (didinant užimtumą, efektyviau panaudojant žmogiškuosius išteklius mažinti socialinę atskirtį) ir vykdyti institucinės politikos pokyčius (panaudojant ES struktūrinių fondų paramą), bet ir įpareigojo vykdyti socialinę politiką, atitinkančią aukštus standartus ir geros valstybės principus: didinti užimtumą, kurti geresnes gyvenimo ir darbo sąlygas, siekti socialinių partnerių dialogo ir kovoti su socialine atskirtimi.

ES Komisija pažymėjo, kad kaupiamųjų pensijų sistema daro įtaką ne tik sukauptų lėšų dydis, bet ir visuomenės pasitikėjimas kaupiamąja sistema [31]. Pagrindinis pensijų sistemos tikslas, deklaruojamas ES institucijų sprendimuose, – visiems vyresnio amžiaus žmonėms užtikrinti stabilias žmogaus orumo nežeminančias pajamas, garantuojančias didelę dalį anksčiau turėto gyvenimo lygio ir leidžiančias gyventi visavertį gyvenimą.

Demokratinėje valstybėje visuomenė turi būti gerai informuojama apie planuojamas pensijų sistemos reformas, todėl turi būti didinamas skaidrumas, apibrėžiant reformų uždavinius, finansavimą, reformų įgyvendinimo procesą, reformų rezultatus ir reformų vertinimą. Socialinė partnerystė turi būti plėtojama trimis lygiais: verslo, valdymo bei administravimo ir mokslo. Socialinės partnerystės formos gali būti daugialypė regioninė plėtra, darbo ir visuomeninių ryšių įtinklinimas ir e. valdžios bei valdymo plėtra [29]. Todėl tikslinga sudaryti iš socialinių partnerių konsultacinę nuolatinę pensijų sistemos reformos priežiūros instituciją arba šios funkcijos nuolatinį vykdymą pavesti Valstybinio socialinio draudimo fondo tarybai.

3.10. Gerinti socialinio draudimo sistemoje dalyvaujančių asmenų informavimą. Teisės aktuose nustatyta, kad pensijų fondų veiklą vykdančios įmonės kiekvienam pensijų fondo dalyviui ne rečiau kaip kartą per kalendorinius metus raštu ar kitokia dalyvio pageidaujama forma privalo pranešti apie jo vardu sumokėtų

įmokų dydį (nurodant įmokų mokėtoją, įmokų dalies paskirstymą, jam apskaičiuoto pensijų turto dydį (apskaičios vienėtų skaičių, jų vertę), metinę investicijų grąžą, išskaitytų mokesčių dydį ir kt.

Tačiau ne visais atvejais konkurencija Lietuvos pensijų fondų rinkoje yra sąžininga. Vertybinių popierių komisija atliktame tyrime „Pensijų kaupimo bendrovių valdomų valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo pensijų fondų veiklos tyrimo rezultatai“ pažymėjo, kad viešai skelbiamiems valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo pensijų fondų veiklos rezultatams atskleisti naudojamas pensijų fondų apskaitos vienėtų vertės pokytis neparodo grynojo pensijų fondų veiklos rezultato [45]. Vertinant pensijų fondų veiklą, turi būti atsižvelgiama į pervestų lėšų grynąją grąžą, kadangi vieneto vertės pokytis neatspindi tikrosios padėties dėl to, kad skaičiuojant vieneto vertės pokytį neatsižvelgiama į išskaičiuojamus administravimo mokesčius bei neįvertinama, kad lėšos iš VSDFV pervedamos skirtingais laikotarpiais.

Atitinkamos nuostatos dėl informavimo taikomos ir pensijų kaupimo bendrovėms, kurios taip pat kasmet teikia klientams informaciją apie dalyvavimą kaupiamosiose pensijų sistemoje. Tačiau teisės aktuose nėra įtvirtintas reikalavimas teikti informaciją apie prognozuojamą valstybinio socialinio draudimo pensiją ir turimas teises į pensiją. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos leidžiamas metinis pranešimas, lankstinukai ir teikiama informacija interneto tinklapyje, informacija apie pensijų sistemos reformas nėra pakankama siekiant didinti pensijų sistemos skaidrumą ir skatinti asmenis rūpintis būsimos pensijos dydžiu.

ES valstybių, kuriose didelę reikšmę turi privatūs pensijų fondai, patirties analizė gali padėti vykdamas Lietuvos pensijų sistemos reformas. Vykdamas pensijų sistemos reformas taip pat tikslinga detaliai išnagrinėti kontinentinės Europos pensijų sistemos modelio valstybių patirtį: didėjant nedarbui, emigracijai, didėjant socialinės apsaugos sistemos išlaidoms, mažėjant darbuotojų skaičiui, Lietuvos vyriausybė bus priversta imtis nepopuliarių priemonių, pavyzdžiui, sugriežtinti sąlygas gauti išmokas ar didinti įmokas.

IŠVADOS

1. Lietuvos pensijų sistemos modelis, sukurtas pagal kontinentinės Europos pensijų sistemos modelį, turi Rytų Europos bei Pietų Europos pensijų sistemos modelio bruožų. 2003 m. kaupiamųjų pensijų sistemos įvedimas įtvirtino liberalaus anglosaksų pensijų sistemos modelio bruožus.

2. 2003 m. pensijų sistemos reforma nepasiekė keltų tikslų užtikrinti pensijų sistemos finansinį stabilumą. 2003 m. pensijų sistemos reforma pradėta vykdyti esant ekonominiam augimui ir valstybinio socialinio draudimo (VSD) fondo biudžeto pertekliui, tačiau pensijų sistema turės užtikrinti prisiimtus finansinius išpareigojimus, pensijų fondams pervedant valstybinio socialinio draudimo įmokų dalį. Piniginių lėšų atitraukimas iš valstybinio socialinio draudimo sistemos, nedidelė pen-

sijų pakeičiamumo norma ir neįsteigtas pensijų rezervo fondas reiškia, kad reikės rasti papildomų lėšų einamoms pensijoms mokėti.

3. Įvykdžius kaupiamųjų pensijų sistemos reformą VSD fondo biudžeto nepriklausomumas nuo valstybės biudžeto sumažėjo, kadangi valstybinio socialinio draudimo sistema tapo mišri ir iš dalies priklausoma nuo valstybės biudžeto ir padėties finansų rinkose.

4. Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema sukuria didesnę socialinį saugumą nei privačių pensijų schemos, kadangi pensijų sistemos tikslas – užtikrinti pensijų pakankumą. Pensijų kaupimo sistemos dalyviai mažiau moka valstybiniam socialiniam draudimui, todėl jų būsimos socialinio draudimo pensijos dalis, garantuojama valstybės, bus mažesnė. 2003 m. pensijų sistemos reforma sumažino socialinį solidarumą ir valstybinių socialinio draudimo pensijų garantijas, kadangi dalyvavimas kaupiamųjų pensijų sistemoje nenaudingas vyresnio amžiaus ir mažiausias pajamas gaunantiems asmenims. Lietuvos pensijų sistemos pajamų pakankumas gali būti pasiektas didinant valstybinio socialinio draudimo pensijų garantijas.

5. Lietuvoje pensijų pakeičiamumo norma maža, todėl pensijų sistemos finansinio stabilumo negalima siekti mažinant socialinio draudimo pensijas. Mažų socialinio draudimo pensijų didinimas sunkina finansinio sistemos stabilumo uždavinio įgyvendinimą, tačiau būtina ir toliau didinti mažas socialinio draudimo pensijas, stabdyti emigraciją, didinti senatvės pensijos amžių ir užimtumą.

6. Ekonomiškai aktyvi visuomenės dalis turi taip pat iš dalies išlaikyti ir privačius kaupiamuosius pensijų fondus (net ir nedalyvaujant kaupiamųjų pensijų sistemoje). Kaupiamųjų pensijų įvedimas (finansuojamų iš valstybinio socialinio draudimo) gali sumažinti būsimą pensijų dydį.

7. Asmenys turi būti nuolat informuojami apie įgytas teises į pensiją. Tik profesionaliai įvertinęs gautą informaciją asmuo gali padaryti teisingą sprendimą rinkdamasis iš įvairių pensijų sistemų. Turi būti sukurta pensijų kaupimo dalyvių švietimo sistema ir teikiama informacija apie prognozuojamą valstybinio socialinio draudimo pensiją.

8. Pensijų sistemos rezervo fondo įsteigimas galėtų padėti užtikrinti pensijų sistemos finansinį stabilumą. VSD fondo biudžeto rezervas turi būti įsteigtas remiantis įstatymu ir turi būti skiriamas ilgalaikiams tikslams būsimam VSD fondo biudžeto deficitui finansuoti.

9. Kaupiamųjų pensijų sistemos reforma dėl joje dalyvaujančių asmenų teisėtų lūkesčių principo turi būti tęsiama, tačiau rekomenduojama apriboti asmenų, kuriems iki pensijos liko mažiau kaip 10 m., dalyvavimą kaupiamųjų pensijų sistemoje.

10. Valstybinės pensijos gali būti pakeistos tam tikra papildomų išmokų už nuopelnus sistema, tačiau tai neturi būti valstybinio socialinio draudimo pensijos rūšis. Jau paskirtos valstybinės pensijos turi būti mokamos pagal asmens pasirinkimą – arba socialinio draudimo, arba valstybinė pensija.

ES valstybėse pastebima tendencija pereiti prie kaupiamųjų schemų neišspręs demografinių, ekonomi- nių ir socialinių reiškinų sukeltos pensijų sistemos kri- zės. Efektyviausias sprendimas būtų priemonių derini- mas, proporcingai paskirstant padidėjusias išlaidas įvai- rioms visuomenės grupėms, taip pat skatinant darbo rin- ką bei laikantis griežtai kontroliuojamų finansinių prie- monių. ES valstybėse įvykdytos pensijų sistemos reform- mos rodo, kad visiškas valstybinių pensijų sistemų pri- vatizavimas ar socialinio draudimo įmokų nukreipimas privatiems pensijų fondams administruoti nėra vienintelis būdas reformuoti pensijų sistemas, o pirmosios pa- kopos pensijų sistemos modernizavimas gali būti racio- nalus būdas planuojant didėjančias išlaidas, reikalingas pensijoms finansuoti.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992. Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl 1996 metų Europos socialinės chartijos (pataisytos) ratifikavimo. *Valstybės ži- nios*. 2001. Nr. 49-1699.
3. Lietuvos Respublikos pensijų fondų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999. Nr. 55-1765.
4. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999. Nr. 60-1945.
5. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstaty- mas. *Valstybės žinios*. 2002. Nr. 123-5511.
6. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas. *Valsty- bės žinios*. 2003. Nr. 75-3472.
7. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įsta- tymas. *Valstybės žinios*. 2004. Nr. 171-6295.
8. Valstybinio socialinio draudimo biudžeto 2008 metų ro- diklių patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007. Nr. 132-5359
9. Lietuvos Respublikos Prezidento 2007 m. liepos 5 d. dek- retas Nr. 1K-1041 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo pri- imto Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudi- mo įstatymo 5, 8, 19, 25, 27, 28, 29, 30 straipsnių papil- dymo ir pakeitimo įstatymo gražinimo Lietuvos Respubli- kos Seimui pakartotinai svarstyti“. *Valstybės žinios*. 2007. Nr. 77-3071.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio so- cialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respub- likos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respubli- kos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietu- vos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997. Nr. 23-546.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. bal- landžio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo, Krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valsty- binių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 ir 2 dalių, 16 straipsnio 6 dalies ir 9 dalies 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 „Dėl Vidaus reikalų, Valstybės sau- gumo, Krašto apsaugos bei prokuratūros sistemų pareigū- nų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuo- statų patvirtinimo ir tarnybos laiko, kurio reikia procenti- niam priedui už išarnautus metus gauti, nustatymo“ pat- virtintų Vidaus reikalų, Valstybės saugumo, Krašto apsau- gos bei prokuratūros sistemų pareigūnų ir karių valstybi- nių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų (1998 m. lapk- ričio 20 d. redakcija) 31.3 punkto atitikties Lietuvos Res- publikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Vals- tybės saugumo, Krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*. 2002. Nr. 43-1636.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapk- ričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diploma- tinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. re- dakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstituci- jai“. *Valstybės žinios*. 2002. Nr. 113-5057.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spa- lio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2007. Nr. 110-4511.
14. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nuta- rimas „Dėl Valstybės ilgalaikės raidos strategijos“. *Vals- tybės žinios*. 2002. Nr. 113-5029.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rug- sėjo 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybi- nio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3, 4 dalių ati- tikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės ži- nios*. 2007. Nr. 102-4171.
16. Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. gruodžio 13 d. nuta- rimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės progra- mos“. *Valstybės žinios*. 2004. Nr. 181-6703.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 26 d. nutarimas Nr. 465 „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“. *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 36-998.
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. sausio 21 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos konvergencijos progra- mos“. *Valstybės žinios*. 2005. Nr. 11-341.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. lapkričio 22 d. nutarimas Nr. 1270 „Dėl nacionalinės Lisabonos strategi- jos įgyvendinimo programos“. *Valstybės žinios*. 2005. Nr. 139-5019.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gruodžio 12 d. nutarimas Nr. 1323 „Dėl Lietuvos konvergencijos 2005 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2005. Nr. 146-5320.
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 8 d. nutarimas Nr. 1230 „Dėl Lietuvos konvergencijos 2006 metų programos“. *Valstybės žinios*. 2006. Nr. 136-5162.
22. *Pensijų sistemos reformos įstatymo projekto aiškinamasis raštas*. 2002-10-04, Nr. IXP-1229 (2). Socialinės apsau- gos ir darbo ministerija.
23. *Pensijų kaupimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas*. 2003, Nr. IXP-2693. Socialinės apsaugos ir darbo ministe- rija.

24. Baltraitienė, V.; Grauzinienė, L. *Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 21 ir 57 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas*. 2007–09–25. Nr. IXP–2547.
25. Zinkevičiūtė, J. *Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 21 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas*. 2007–03–01. Nr. IXP–2063.
26. Daukšys, K. *Valstybinių socialinio draudimo pensijų garantijų įstatymo projekto aiškinamasis raštas*. 2007–03–08. Nr. IXP–2082.
27. Aidukaite, J. *The Emergence of the Post-Socialist Welfare State – the case of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*. Stockholm: Södertörns hogskola, 2004.
28. Aidukaite, J. *The formation of social insurance institutions of the Baltic States in the post-socialist era*. *Journal of European Social Policy*. 2006, No. 16 (3).
29. Augustinaitis, A. *Žmoniškųjų išteklių plėtra – struktūriniai pokyčiai: nuomonė iš šalies*. Konferencijos „Kaip ir kam bus panaudota Europos Sąjungos parama 2007–2013 metais“ pranešimas. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2006 m. balandžio 4 d.
30. Bernotas, D.; Guogis, A. *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
31. *European Commission*. Synthesis report on adequate and sustainable pensions, 2006.
32. *Eurostat*. ESA95 Manual on government deficit and debt, 2004
<http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_PUBLIC/ESA95_NEWS/EN/ESA95NEWS-EN.PDF> [žiūrėta 2007 05 20].
33. Gylys, P. *Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir kontroversijos. Viešoji politika ir administravimas*. 2002. Nr. 2.
34. Gylys, P. *Reforms of pension system in Lithuania*. *Ekonomika*. 2004. Nr. 66.
35. Guogis, A. *Globalizacijos poveikis socialinei apsaugai ir socialinei atskirčiai*. *Politologija*. 2004. Nr. 4.
36. Guogis, A. *Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese*. *Viešoji politika ir administravimas*. 2006. Nr. 17.
37. <www.politika.lt/index.php?cid=9299&new_id=9902> [žiūrėta 2008 05 22].
38. Katkus, V.; Martinaitytė, E. *Pensijų reforma: pensijų fondų sistemos Lietuvoje kūrimo problemos* <<http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm>> [žiūrėta 2004 03 22].
39. Lazutka, R. *Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės*. Tyrimo „Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos“ ataskaitos 1 dalis. Vilnius: Atviros Lietuvos fondas, 2002. <<http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm>> [žiūrėta 2004 03 22].
40. *Socialinio draudimo sistemos reformos vertinimas. Valsstybinio audito ataskaita*. 2005 m. lapkričio 11 d. Nr. 2010–16–111.
41. Nausėdaitė, V. *Ar pagrįsti pensijų fondų įmokos mokesčiai*. *Veidas*. 2007 m. balandžio 19 d. Nr. 19.
42. *Lietuva: Pensijų sistemos reforma*. Pasaulio bankas, 2007 m. gegužės 1 d. dokumentas.
43. *2005 m. Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos*. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2005.
44. <<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?Tema=43&str=9070>> [žiūrėta 2008 03 22].
45. <<http://vpk.lt>> [žiūrėta 2007 03 26].

LITHUANIAN MODEL OF PENSION SYSTEM AND THE PERSPECTIVES OF PENSION GUARANTEES

Audrius Bitinas*

Mykolas Romeris University

Summary

This article describes the problems and the tendencies of the Lithuanian pension system model. *The aim* of this article is to analyse its status and perspectives. Another aim is to analyse the Lithuanian funded pension system proceedings and consequences and to make recommendations on how to enhance the Lithuanian pension system guarantees, adequacy and sustainability.

In the first part of the article the Lithuanian pension system model is analysed. This model has been created on the basis of the model of the Continental European pension system model, with some elements of the pension system models of Eastern and Southern Europe. The recent funded pension system reform has introduced elements of Anglo-Saxon pension system model.

The second part of the article deals with the topical issues of the pension system reforms in Lithuania. The Lithuanian National Report on the adequate and sustainable pensions strategy 2005 points out that an average social insurance pension (having indispensable pension record) in 2005 was only 45,8 percent of a total average net salary. 2003 pension system reform was financed by the State social insurance fund; it means that the problem of social insurance pension replacement rate remains acute. The European Commission Report on the adequate and sustainable pensions strategy 2006 suggests that the main problems of the European Union states are the ageing society and higher life expectancy; thus, pensions expenditure is growing. Funded defined contribution pension schemes managed by the state can not be considered as part of the social protection system also. Lithuanian 2003 funded pension system reform partly reduced guarantees, sustainability and adequacy of the social insurance pensions.

The third part of the article presents the perspectives of the Lithuanian pension system reforms. After the funded pension system reform, the independence of the state social insurance fund from state budget has decreased. The state social insurance pension system creates higher social security and social solidarity than private funded pension schemes because of the goal of social insurance pensions – to ensure that the pensions are adequate. The adequacy of pension system could be achieved by raising social insurance pension guarantees.

Persons must be informed about pension rights. Only after professional investigation of received information a person has a possibility to make the correct choice between pension systems. The state pension system which is not based on social insurance must be modified into supplementary benefits system based on the merits. The state pension system can not exist as a part of social insurance system. A person has to have a right to decide whether to receive a state pension or a state social insurance pension.

An independent permanent institution having the function to evaluate the pension system reform projects or its progress could enhance the management of the pension system. This institution could be based on the social partnership.

Keywords: pension system, reform, model, capitalisation system.

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Administration, Department of Public Administration, lecturer, doctor.